

ВЪТРЕШНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ОСМАНСКОТО ОБЩЕСТВО „ЕДИНЕНИЕ И НАПРЕДЪК“ (1908-1913)

Никола Раковски

Между 1908-1918 г. политическият живот в Османската империя е доминиран, с кратки прекъсвания, от Османското общество „Единение и напредък“ (*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*)¹. „Единение и напредък“ е част от широкото движение на младотурците, появило се в края на XIX век и набрало сили през първите години на XX, чиято основна цел е възстановяването и утвърждаването на конституционното управление

1 Cemiyet се превежда от турски буквално като „общество, общност; група хора“, но може да се преведе и като „събрание; комитет“. Така в западната и българската историческа литература се е установило названието Комитет „Единение и напредък“ (англ. – Committee of Union and Progress, фр. – Comité Union et Progrès). Названието „комитет“ обаче смислово се ограничава с ръководния орган на „Единение и напредък“, а тъй като тук ни занимава организацията му в цялост, за удобство ще използвам по-широкото понятие „общество“.

на империята, погазено в края на 70^{те} год. на XIX в. от султан Абдулхамид II (1876-1909). След постигането на тази цел през юли 1908 г., в Османската империя се установява т.нар „втори конституционен период“, продължил до краха ѝ в Първата световна война в края на октомври 1918 г. По отношение на мястото на „Единение и напредък“ на политическата сцена на империята този период ясно се дели на два подпериода: единият от юли 1908 до края на 1912 г. – период на многопартиен режим и съревнование с други политически сили, другият от началото на 1913 до края на 1918 г., когато „Единение и напредък“ налага еднопартиен режим и остава практически без съперници за управлението на империята. За успеха на „Единение и напредък“ влияят много фактори. Безспорно един от тях е по-добрата му вътрешна организация, способна да мобилизира големи човешки и материални ресурси в имперски мащаб и каквато неговите политически съперници не са притежавали. Настоящото съчинение ще разгледа развитието на тази организация през периода от 1908 до 1913 г. в светлината на организационните устави на „Единение и напредък“.

„Единение и напредък“ до 1908 г.

За дата на създаването на Османското общество „Единение и напредък“ се приема 3 юни 1889 г.², когато група студенти от Висшето военномедицинско училище

² Датите са по Григорианския календар.

в Цариград основават под името „Османско единство“ (*İttihad-ı Osmani*) тайна организация, чиито цели са възстановяването на конституцията и благоденствието на всички османски поданици³. Малко по-късно в Париж е организиран и първият задграничен център на младотурското движение; събитие, свързано с името на Ахмед Ръза, един от най-авторитетните лидери на движението⁴. Двата центъра установяват връзки помежду си и приемат за общо име Османско общество „Единение и напредък“ (*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*)⁵. То започва да печели поддръжници и бързо създава широка конспиративна мрежа на територията на Османската империя⁶. Но през лятото на 1896 г. тайната полиция на султан Абдулхамид II влиза в следите на цариградската организация, която по това време подготвяла преврат срещу падишаха. Следват разкрития и арести, много

³ Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İlk Beyannamesi (Първата прокламация на Османското общество „Единение и напредък“) – Tunaya, T. Z. Türkiye'de Siyasal Partiler. Cilt I: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918. İstanbul, 1988, с. 39-44. Трябва да се има предвид, че този документ не е датиран точно. Подробна информация за събитията около организирането на „Османско единство“ има в Shaw, S. J., E. K. Shaw. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975. New York, 2002, с. 255-256.

⁴ Садулов, А. История на Османската империя, XIV-XX век. В. Търново, 2000, с. 298.

⁵ Пак там. Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 19.

⁶ Shaw, S. J. Цит. съч., с. 257. За организацията на цариградския център вж. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İlk Beyannamesi – Tunaya T. Z. Цит. съч., с. 39-44. Тази организация е уподобявана на конспиративната организация на италианските карбонари от Lewis, B. The Emergence of Modern Turkey. New York, 1968, с. 197.

от съзаклятниците са изпратени на заточение в Либия. През лятото на следващата година сценарият се повтаря и отново десетки младотурци биват заловени, осъдени и заточени⁷. Точно по същото време, август 1897 г., и младотурците в чужбина понасят удар – един от най-известните им дейци, Мизанджъ Мурад, влиза във връзка с агенти на султан Абдулхамид II и, съблазнен от предлаганите му високи постове, заедно с мнозина от съмишлениците си предава младотурското движение и преминава на служба на султана⁸. През 1899 г. нови предателства разтърсват задграничния център на младотурците⁹. Така в края на века младотурското движение е силно разстроено и разпръснато, като само отделни негови дейци продължават дейността си.

В тази ситуация, през декември 1899 г., Дамат Махмуд паша, зет на султан Абдулхамид II, бяга в Париж заедно със синовете си Сабахеддин и Лютвилах. Те влизат в контакт с Ахмед Ръза и групата му и така дават нов стимул на младотурското движение зад граница¹⁰. Скоро обаче Махмуд паша умира. Синът му Сабахеддин, чиито възгледи се различават в голяма степен от тези на Ахмед Ръза, бързо придобива авторитет на лидер и организира около себе си група поддръжници¹¹. С цел

7 Lewis, B. Цит. съч., с. 198-199.

8 Shaw, S. J. Цит. съч., с. 257.

9 Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 21.

10 Lewis, B. Цит. съч., с. 201-202. Освен стимул, включването на Махмуд и синовете му към младотурското движение донася и нови разделения.

11 Повече за възгледите на Сабахеддин в Shaw, S. J. Цит. съч., с. 257-258.

постигане на консенсус в движението, от 4 до 9 февруари 1902 г. в Париж е проведен първият общ конгрес на младотурците, на който присъстват представители на повечето народи в Османската империя, включително арменци и гърци¹². Макар и да е достигнато съгласие около една обща цел – свалянето на деспотичния режим на султан Абдулхамид II – сред членовете на конгреса има непреодолими различия относно начините за постигането ѝ. Появяват се две фракции: едната около Сабахеддин, която е за по-твърди действия и използване на намесата на Великите сили; другата – около Ахмед Ръза, която е твърдо против външна намеса¹³. В резултат пътищата на Сабахеддин и Ахмед Ръза се разделят. Първият организира групата около себе си в „Общество за лична инициатива и децентрализация“ (*Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti*), а вторият обособява групата си под наименованието Общество „Напредък и единение“ (*Terakki ve İttihat Cemiyeti*)¹⁴.

В следващите години младотурското движение се разширява и укрепва в и извън Османската империя¹⁵. През септември 1906 г. обаче се случва събитие с голяма важност за бъдещето на движението – в Солун офицери от 3^{та} армия основават обществото „Османска свобода“ (*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*)¹⁶. За разлика от преди, когато тайните общества на младотурците са съставени преди

12 Садулов, А. Цит. съч., с. 300-301.

13 Пак там; Lewis, B. Цит. съч., с. 202-203.

14 Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 21.

15 Lewis, B. Цит. съч., с. 203, 205.

16 Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 21-22.

всичко от студенти, дребни бюрократи и интелектуалци, този път на преден план излизат армейски офицери – хора, притежаващи организационен опит и военна дисциплина¹⁷. Солунската организация влиза в контакт с организацията на Ахмед Ръза в Париж и на 10 октомври 1907 г. двете се сливат под името Османско общество „Единение и напредък“ (*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*) с една обща цел: възстановяването на конституцията от 1876 г.¹⁸.

Организация на Обществото „Единение и напредък“ преди революцията

Документът за обединението на „Османска свобода“ и „Напредък и единение“ предвижда съществуването на два центъра: един „вътрешен“ (*dahilî merkez-i umumi*) в Солун и един „външен“ (*haricî merkez-i umumi*) в Париж. Те ще бъдат автономни и ще имат отделни устава (чл. 1, 2), но ще си съдействат по финансови въпроси (чл. 3), в комуникацията и пропагандата (чл. 4, 5, 7) и ще имат общи пропагандни органи – вестниците Şûra-yı Ümmet и Meşveret (чл. 7). Нека сега да разгледаме уставите на центъра в Солун и центъра в Париж.

Уставът на Солунския център¹⁹

Уставът на Солунския център учредява тайна, строго йерархизирана и централизирана организация. На върха ѝ стои Централният комитет (*Merkez-i Umumi heyeti*), последван от провинциалните комитети (*heyet-i merkeziyeler*), които могат да се намират във всички населени места от вилаетските центрове до селата, а най-долу в организацията и също така нейна основна клетка са „ядрата“ (*şubeler*).

Централният комитет (ЦК) е съставен от петима души, избирани с мандат от една година от събранието на провинциалните комитети във вилаетите. В края на мандата си членовете на ЦК избират помежду си един член, който остава на поста си и през следващата година. За останалите четири места се провеждат избори. В изборите участват само вилаетските провинциални комитети (*vilayat heyet merkezleri*), които определят кандидатите за постовете. Тези кандидати избират помежду си с тайно гласуване новите членове на ЦК (чл. 4-6). В задълженията на ЦК влизат следните дейности: контрол върху всички дела на провинциалните комитети, включително задължителни по устав инспекции на всеки три месеца; контрол върху финансовите дела на цялата организация; осъществяване на комуникациите

17 Lewis, B. Цит. съч., с. 205-206.

18 „Osmanlı Hürriyet“ ve „Terakki ve İttihat“ Cemiyetlerinin Birleşmelerini Saptayan Metin (Текстът, определящ обединението на обществата „Османска свобода“ и „Напредък и единение“) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 49-50.

19 Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Teşkilât-ı Dahiliye Nizamnamesi (Устав на вътрешната организация на Османското общество „Единение и напредък“) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 50-58. Върху документа пише, че е съставен в 1908 г. Сигурно е, че е съставен преди революцията от лятото на с.г., тъй като в него за една от основните цели на „Единение и напредък“ се посочва възстановяването на конституцията (чл. 1).

между отделните провинциални комитети, а също така и с организацията в Париж. ЦК може да инициира промени в устава, които се гласуват от общото събрание на вилаетските провинциални комитети (чл. 7 и 8). И, разбира се, както подобава на едно тайно общество, местопребиваването на ЦК се пази в тайна (чл. 3).

Провинциалните комитети биват следните видове: вилаетски, санджакски, казийски, нахийски и селски²⁰. Между тях има установена йерархия – селските комитети са подчинени на нахийските, нахийските на казийските и т.н., ала уставът не предвижда никакви инструменти за контрол от по-горните в йерархията комитети към по-долните. Единствените разлики се състоят в това, че само вилаетските центрове могат да участват в избора на ЦК и в гласуването на промените в устава и че по-долните в йерархията комитети избират членовете на по-горните (чл. 10-12). Всеки провинциален комитет има изпълнителна комисия (*heyet-i idare*), трима „лейтенанти“ (*mülâzim*) към изпълнителната комисия и една или няколко клетвени комисии (*heyet-i tahlifiye*) (чл. 13). Ръководството на самия провинциален комитет е в петчленен състав, назначаван е от изпълнителната комисия и изпълнява скромни функции – грижи се за семействата на членовете на Обществото, изпаднали в беда (чл. 21 и 24).

Изпълнителната комисия, както подсказва името

²⁰ Vilayet, liva, kaza, nahiye ve kura heyet-i merkeziyeleri. Тази йерархия копира изцяло йерархията на административната организация на Османската империя.

й, ръководи делата на провинциалната структура. Тя се състои от трима души, избирани с шестмесечен мандат от общото събрание на членовете на провинциалния комитет. Изборите се провеждат по процедура, подобна на тази на ЦК: в края на всеки мандат един от членовете на комисията остава за още един мандат, а на останалите две места биват избирани нови членове измежду „лейтенантите“²¹ (чл. 14). Изпълнителната комисия осъществява решенията на събранието на провинциалния комитет, но по устав е длъжна да изпълнява заповедите на ЦК, дори те да противоречат на решенията на казаното събрание (чл. 18 и 20). В задълженията ѝ влизат още и организирането на нови структури („ядра“) (чл. 43), а също така и управлението на финансите на провинциалния комитет. Тя събира навреме членските вноски, води отчети и предава половината от събраните пари направо на ЦК (чл. 16 и 17).

Клетвената комисия се състои от трима души, назначавани от изпълнителната комисия, и се занимава само с организирането на церемонията по приемането на нови членове в организацията²² и инструктирането им относно задълженията им според устава (чл. 26-29).

²¹ Така се гарантира присъствието на опитни кадри в изпълнителните комисии. „Лейтенантите“ изпълняват още функциите на заместници на членовете на изпълнителната комисия и осъществяват комуникациите им.

²² В тази церемония новоприеманият член, с едната си ръка върху Свещеното писание на религията, която изповядва (Корана, Библията), а с другата – върху нож и пищов, се кълне в живота си, че ще спазват устава и ще следва целите на Обществото.

Най-долу в йерархията стоят „ядрата“, основата на организацията. Всяко ядро е съставено от трима до петима членове. Ядрата са номерирани, съответно първо, второ, осемдесето и т.н. (чл. 43). Членовете им са длъжни да се събират поне два пъти месечно и да обсъждат действията си, ала са задължени да консултират решенията си с мнението на изпълнителната комисия на провинциалния комитет (чл. 44, 46 и 47). Ядрата събират парични суми и ги пращат ежемесечно на изпълнителната комисия (чл. 45). Всички контакти между ядрата и изпълнителната комисия стават чрез специален посредник (*rehber*), който ще бъде известен само на един от членовете на съответното ядро и един от членовете на изпълнителната комисия.

В населените места, където ядрата са повече от 20, за улеснение на управлението на организацията се въвеждат „отряди“ (*bölükler*). Всеки отряд включва в себе си от 10 до 20 ядра. Делата на отрядите се водят от „отрядни комисии“ (*bölük heyetleri*) в състав от трима души, назначени от изпълнителната комисия на провинциалния комитет с мандат от една година (чл. 30, 31, 34 и 38). Задълженията на тези комисии са най-вече да осъществяват връзката между подвластните си ядра и изпълнителната комисия, вкл. във финансовите дела, а също така и да рекрутира нови членове и да провежда церемонията по приемане (чл. 32). Така комисии на отрядите изземат функциите на клетвените комисии на провинциалните комитети, с което обаче улесняват процедурата по рекрутиране. Връзката между отрядните

комисии и изпълнителната комисия става чрез специален посредник, както при ядрата. Отделните отрядни комисии в едно населено място не трябва да се знаят една друга (чл. 35 и 37).

Уставът предвижда създаването на бойни групи (*fedai şubeleri*), в които се влиза изключително по свое собствено желание. Бойните групи биват натоварвани с изпълнението на специални задачи²³, зададени само от ЦК и финансирани от изпълнителните комисии на провинциалните комитети (чл. 48-50). Бойните групи са директно подчинени на изпълнителните комисии.

Уставът завършва с четири секции: „Общи задължения“, „Разни членове“, „Съдебни и наказателни процедури“ и „Наказания“. В „Общи задължения“ се посочват начините за рекрутиране на нови членове²⁴, условията за приемане в организацията²⁵, уточняват се задълженията на членовете: да работят за целите на организацията, да плащат редовно членския си внос²⁶, да не пиянстват и др. В „Общи“ се казва, че между членовете на организацията няма никаква разлика, освен в изпълняваните функции, урежда се начинът

23 Какви точно са тези специални задачи уставът не пояснява, ала за семействата на загиналите при изпълнението им се предвижда издръжка, а за самите загинали – вписване на имената им в специална книга и редовно посещение на гробовете им от членовете на изпълнителната комисия (чл. 55).

24 Изцяло чрез лични контакти (чл. 56).

25 Право да бъдат приемани имат само пълнолетните османски поданици, които нямат психически отклонения и не са „прославени“ с лоши дела (чл. 57).

26 2% от общите приходи на съответния човек (чл. 59).

за взимане на общи решения²⁷ и др. Както подсказва името ѝ, секцията „Съдебни и наказателни процедури“ определя начина, по който ще бъдат съдени провинилите се членове на организацията, а „Наказания“ определя типове провинения и съответните наказания²⁸.

*Уставът на Парижкия център*²⁹

Според устава си парижката организация на Обществото „Единение и напредък“ представлява хлабава структура с голяма автономия на съставлящите я части. Начело на организацията стои Централен комитет (*heyet-i merkeziye*), обединяващ дейността на отделните филиали (*şubeler*).

Централният комитет (ЦК) е съставен от петима членове, избирани от имащите право на избор филиали³⁰. Мандатът на членовете на ЦК е едногодишен, започващ от 5 януари (чл. 17). ЦК заседава поне два пъти месечно (чл. 19) и се грижи за всички дела на обществото, най-

27 Чрез гласуване и обикновено мнозинство (чл. 65).

28 Определят се три типа провинения във възходящ ред на тежестта им: *kabahat*, *cünha* и *cinayet*. Съответно наказанията са: мъмрене, парична глоба и смърт. Провинциалните комитети имат правомощието да съдят, но за престъпления от тип *cinayet* са длъжни да се обърнат към ЦК за потвърждение.

29 Birinci Jön Türk Kongresini (1902) Takiben Pariste Kurulan „Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti“ Nizamnamei Esasisi (Устав на Османското общество „Напредък и единение“, основано в Париж след Първия младотурски конгрес (1902)) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 45-49. Документът е публикуван в Египет през 1907 г.

30 Чл. 15. Никъде в устава не се посочва кои са тези филиали, но същият член постановява, че ако привилигированите филиали не съставят ЦК, право на избор имат и останалите филиали.

вече с пропаганда и образование³¹. Финансовите му ресурси идват от половината от приходите от членските вноски, събирани от всички филиали, а също така и от дарения. ЦК получава на всеки шест месеца отчети за финансовите дела на филиалите, но е длъжен да се отчита за своите пред филиалите всяка година (чл. 33-38).

Филиалите се учредяват във всички населени места, в които има членове на парижката организация. Всеки филиал изработва свой собствен устав, регулиращ вътрешните му дела и подлежащ на одобрението на ЦК. След това всеки филиал има пълна свобода в действията си, касаещи вътрешните му работи, но по работи от общо за цялата организация значение той трябва да се консултира с ЦК (чл. 8-10). Дейностите на филиалите се ограничават до управление на вътрешните им дела, пропаганда и рекрутиране на нови членове, а също така и разпространението на образованието (чл. 29). Филиалите са длъжни да изпълняват решенията на ЦК, само че е предвидена процедура, според която те могат да откажат и да ги поставят на обсъждане (чл. 39). Те събират и членските вноски, равняващи се на абонамента за вестника на парижката организация (чл. 32), и, както се спомена, предават половината от събраните суми на

31 Образованието изобщо е основната сфера на дейност на Парижкия център. Според чл. 26 всеки член на Обществото трябва да спомага за разпространението на образованието, за подпомагане на училищата и книгопечатането, а също така и на талантливите ученици и пр. Разбира се, става дума за образованието в родината, т.е. в Османската империя.

ЦК.

Това е, накратко щрихирана, организацията на Османското общество „Единение и напредък“ непосредствено преди революцията от лятото на 1908 г. Ясно се вижда контрастът между съставлящите го две автономни структури: от едната страна е тайната, полувоенна организация в Солун, строго йерархизирана и централизирана, а от другата – аморфната организация в Париж. Обяснението е просто – докато в Солунския център господстват военните, действащи под непосредствената заплаха на полицейските служби на султан Абдулхамид II, Парижкия център се състои преди всичко от интелектуалци, борещи се срещу режима в Османската империя чрез силата на словото. Тъкмо поради това солунската организация поема инициативата и съумява да свали деспотичния режим на султан Абдулхамид II, с което се превръща в ядрото на „Единение и напредък“ в последвалите години. Парижката организация е преди всичко украшение за Солунския център и няма реално участие в събитията в империята³².

Революция и контрареволюция

От 27 до 29 декември 1907 г. в Париж се провежда

32 Lewis, B. Цит. съч., с. 206.

Вторият младотурски конгрес, председателстван от Ахмед Ръза, Сабахеддин и К. Малумян, председател на арменската националистическа организация „Дашнакцутюн“. Въпреки различията си участниците в конгреса се обединяват около общо решение: свалянето на режима на султан Абдулхамид II чрез въоръжено въстание и възстановяване на конституционното управление в Османската империя³³.

Междувременно положението в Османската империя и особено в Македония се влошава³⁴. За капак на 9-10 юни 1908 г. в Ревел (дн. Талин, Естония) се провежда среща между английския крал Едуард VII (1901-1910) и руския император Николай II (1894-1917), на която наред с всичко друго се обсъжда международна интервенция в Македония³⁵. Това ускорява събитията и в резултат в началото на юли военните от „Единение и напредък“ в Македония се разбунтуват срещу падишаха. Революцията бързо придобива широк размах. В тази ситуация султан Абдулхамид II е принуден да капитулира и на 24 юли 1908 г. оповестява възстановяването на конституцията от 1876 г. и свикването на Народно събрание³⁶.

Обществото „Единение и напредък“ не се възползва от ситуацията, за да обсеби властта в империята. Установява се положение, в което никой не е сигурен

33 Садулов, А. Цит. съч., с. 304.

34 Shaw, S. J. Цит. съч., с. 266; История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.). С., 1999, с. 590.

35 Садулов, А. Цит. съч., с. 304-305.

36 Пак там, с. 305. Впрочем конституцията никога не е била суспендирана.

кой точно управлява³⁷. От една страна султанът запазва позициите си, а новото правителство на Кямил паша, назначено на 5 август, е съставено от хора на „стария режим“. От друга ръководителите на Обществото упражняват задкулисно натиск върху управляващите. Все пак са осъществени редица мерки в духа на планираните от младотурците реформи, например премахването на цензурата върху печата, разпускането на тайната полиция на султана и пр.³⁸ През ноември са проведени и изборите за Народно събрание, завършили с триумф на „Единение и напредък“³⁹.

Веднъж получили парламентарно мнозинство, младотурците от „Единение и напредък“ имат възможност да се включат в управлението на страната по напълно законен път. Това обаче е трудно осъществимо, тъй като правителството на Кямил паша не желае да си сътрудничи с тях. В резултат през февруари 1909 г. между Парламента и правителството възниква конфликт, вследствие на който второто е разпуснато. Назначен е нов кабинет, начело с удобния за Обществото Хюсеин Хилми паша. В резултат от това политическата обстановка в Цариград се нажежава до краен предел и два месеца по-късно, на 13 април, сред военните от 1^{ва}

37 Shaw, S. J. Цит. съч., с. 274. История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.), с. 592-593. Някои наричат ситуацията „криза на авторитета [на властта]“, напр. Karal, E. Z. Osmanlı Tarihi. Cilt IX: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918). Ankara, 1999, с. 40.

38 Садулов, А. Цит. съч., с. 305-306, Shaw, S. J., Цит. съч., с. 274-275.

39 Shaw, S. J., Цит. съч., с. 277-278.

армия, разквартирувана в столицата, избухва метеж⁴⁰. Следва бърза саморазправа с дейците на Обществото и възстановяване на неограничената власт на султана. Последната дума обаче принадлежи на „Единение и напредък“ – контролираната от него 3^{та} армия в Солун потегля към столицата и на 26 април я поставя изцяло под свой контрол. На следващия ден султан Абдулхамид II е детрониран и на негово място е издигнат брат му Мехмед V Решад (1909-1918). Организиран са серия съдебни процеси, с които виновниците за метежа са наказани, но наред с това е извършена груба саморазправа с опозицията⁴¹. Така с помощта на армията „Единение и напредък“ се завръща победоносно и постепенно успява да наложи пълен контрол върху управлението на империята⁴².

Организацията на Обществото през 1909 г.

След успеха на революцията от юли 1908 г. Османското общество „Единение и напредък“ не излиза

40 Садулов, А. Цит. съч., с. 306. Според повечето изследователи отговорността за метежа се пада или на султан Абдулхамид II, или на представители на различните опозиционни сили, например партията на Сабахеддин. Swenson, V. R. The Military Rising in Istanbul, 1909 – Journal of Contemporary History, Vol. 5, № 4, 1970, с. 171-184 поддържа тезата, че метежът не е рожба на конспирация, а е провокиран най-вече от нехайното отношение на младотурците от „Единение и напредък“ към войниците от 1^{ва} армия.

41 Karal, E. Z. Цит. съч., с. 111-120.

42 Садулов, А., Цит. съч., с. 307; История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.), с. 607-608.

„на светло“, както би могло да се очаква. То продължава да съществува в нелегалност, да провежда конгресите си тайно, да влияе върху решенията на Народното събрание и правителството задкулисно и пр⁴³. Нещо повече. На конгреса на Обществото, проведен от 18 октомври до 7 ноември 1908 г., е решено депутатите в Народното събрание, членове на „Единение и напредък“, да се обособят в отделна партия със свой собствен устав⁴⁴.

*Уставът на Османското общество „Единение и напредък, 1909 г.*⁴⁵

Според устава от 1909 г. организацията на Обществото претърпява съществени промени в сравнение с организацията, учредена от устава на Солунския център. Начело продължава да стои Централният комитет, последван от провинциалните комитети. „Ядрата“ обаче са заменени от клубове (*külüpler*). В йерархията настъпват някои промени: провинциални комитети може да има само във вилаетските центрове и в централните на автономните санджаки⁴⁶; в санджакските, казийските,

43 История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.), с. 608.

44 1908 Kongresi Kararları (Решенията на конгреса от 1908 г.) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 63-65. Документът е публикуван на 13 ноември 1908 г. във вестник Şura-yı Ümmet. Партията се нарича Политическа партия „Единение и напредък“ (*İttihat ve Terakki Fırka-i Siyasiyesi*).

45 Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi (1909) (Устав на Османското общество „Единение и напредък“ (1909 г.)) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 67-79. Този устав е приет на конгреса на Обществото, проведен през есента на 1909 г. и е публикуван в отделна брошура през същата година.

46 Това са санджаците, неподчинени административно на ви-

нахийските центрове и селата се организират клубове. Клубовете са подчинени на провинциалния комитет на вилаета, в който се намират, а провинциалните комитети – на ЦК (чл. 2 и 3). Комуникациите се осъществяват в строго определен ред нагоре и надолу по йерархията: ЦК се свързва с клубовете чрез посредничеството на провинциалните комитети и обратно (чл. 5).

ЦК е съставен от трима души, избирани седногодишен мандат от Общия конгрес на Обществото (*Umumî Kongre*) (чл. 6). Към ЦК се установява секретариат в състав от един секретар (*evrak müdürü*) и един касиер (*veznedar*) на постоянна заплата, назначавани от самия ЦК, за да управляват финансовите му дела (чл. 19)⁴⁷. Членовете на ЦК също получават заплата и им е забранено да се занимават с друга работа, освен със задълженията си към Обществото. А те биват почти същите като предвидените от устава на Солунския център, с тази разлика, че е добавено задължението да поддържат връзка с политическите партии, вкл. с Политическа партия „Единение и напредък“, и е премахнато задължението да провеждат инспекции на провинциалните комитети на всеки три месеца. За сметка на последното обаче към ЦК се създава Инспекторат (*Heyet-i Teftişiyе*), който да осъществява надзор над всички структури на Обществото (чл. 92-96)⁴⁸.

лает. Такива са санджакът Бенгази в Либия, санджакът Измир в Източна Анадола и др.

47 Броят на секретарите и касиерите може да бъде увеличаван с решение на ЦК.

48 Според чл. 95 инспекторите могат и да влияят върху ре-

Провинциалните комитети са съставени от по двама членове, избирани от вилаетския конгрес (*vilayet kongresi*) за една година, и, подобно на ЦК, имат секретар и касиер (чл. 21 и 25). Тъй като изпълнителните комисии са премахнати, провинциалните комитети възприемат техните функции: занимават се с финансови дела и осъществяват комуникациите в Обществото, организират нови структури (клубове). Наред с това те са длъжни да инспектират поне веднъж годишно всички клубове на територията на вилаета си и да съобщават резултатите от инспекцията на ЦК (чл. 29 и 56). И още нещо, провинциалните комитети са длъжни да изпълняват безусловно разпоредбите на ЦК (чл.29), с което те продължават да играят ролята на негов инструмент за контрол над цялата организация на Обществото. Необходимо е да се спомене обаче, че предвидените от предходния устав бойни групи, подчинени на провинциалните комитети, тук липсват.

На дъното на йерархията се установяват клубовете. Те отговарят по-скоро на санджакските, казийските, нахийските и селските провинциални комитети от старата организация, отколкото на „ядрата“. В едно населено място може да има само един клуб, който включва всички намиращи се там членове на Обществото (чл. 31)⁴⁹. Всеки клуб се управлява от изпълнителна комисия (*kulüp heyet-i idaresi*), съставен от директор

шенията, взимани от събранията на клубовете и провинциалните комитети.

⁴⁹ При изключителни случаи може да има повече от един клуб (чл. 31).

(*müdür*), заместник-директор (*müdür-i sani*), касиер (*veznedar*), секретар (*kâtip*), помощник-секретар (*hâtız-ı kütüb*) и двама членове, избирани с мандат от 6 месеца от събранието на клуба (*içtima-ı umumi*) (чл. 32). Събранието на клуба се събира често, като всеки от членовете на клуба е длъжен да присъства на него поне два пъти месечно (чл. 35). Събранието на клуба дискутира и взема решения относно дейностите на клуба, които решения се възлагат за изпълнение на изпълнителната комисия. Самите дейности на клуба са много разнообразни, но са насочени преди всичко към просветителски и образователни дейности: поддържане на издатели на вестници и писатели, поемане на финансовата издръжка на училища, организиране на дискусии в клубовете на различни теми – икономика, политика, литература, образование и др. (чл. 33, 41 и 44). Освен това клубовете организират специални комисии (*encümenler*), съставени от специалисти в сферата на търговията, занаятчийството, селското стопанство и пр., които да проучват състоянието на съответните отрасли и да го докладват на изпълнителната комисия на клуба. Последната предава докладите нагоре по звената в йерархията в Обществото, за да бъдат предоставени на вниманието на държавната власт за взимане на съответните мерки (чл. 42). Отделните членове на клубовете също имат възможност да правят всякакви предложения относно проблеми, касаещи цялото Общество, като тези предложения се предават по съответния ред нагоре по йерархията (чл. 39). Наред с

всичко друго клубовете събират основните приходи на Обществото, като в края на всеки месец изпращат 25% от събраните суми на провинциалните комитети, към които принадлежат, а провинциалните комитети на свой ред изпращат половината от полученото на ЦК (чл. 47 и 48)⁵⁰. И най-накрая, но не по важност, по време на избори за народни представители се предвижда клубовете да „следват на всяка цена целите на Обществото“ (чл. 33).

Към всеки клуб се учреждава по една съдебна комисия (*heyet-i udul*), състояща се от петима души, избрани за шест месеца от събранието на клуба. Тези комисии разследват нарушенията на устава, извършени от членовете на Обществото, и имат право да налагат наказания: предупреждение, мъмрене и прогонване от Обществото. Последният тип наказание подлежи на одобрението на провинциалния комитет, към който клуба принадлежи (чл. 97 и 98).

Уставът от 1909 г. регулира и общите събрания в Обществото. Най-голямото е Общият конгрес. Той се събира на 18 септември всяка година и в него взимат участие членовете на ЦК и по един представител за всеки вилает и автономен санджак, а в заседанията, на които се обсъжда политическата програма на Обществото, участват и трима от народните представители на партията „Единение и напредък“ (чл. 73 и 75). Общият конгрес разглежда и оценява рапорта на ЦК за извършеното през

⁵⁰ Приходите на Обществото идват от входната такса на новоприетите членове, равна на една членска вноска, от членския внос в размер от 1% от приходите на съответното лице и от дарения.

изминалата година, разглежда и приема проекта за бюджета на Обществото за идущата година, съставен от ЦК; избира нов ЦК; променя при нужда устава и политическата програма на Обществото, а също така и размера на членския внос. Освен това разглежда предложенията и докладите, изпратени от вилаетските конгреси (чл. 80).

Всеки провинциален комитет има свои собствени общи събрания – вилаетските конгреси. Те се събират всяка година на 12 юни и в тях взимат участие членовете на провинциалните комитети и по един представител на всеки клуб на територията на вилаета (чл. 85). Всеки вилаетски конгрес разглежда рапорта за изминалата и проекта за бюджет за идущата година, изготвени от провинциалния комитет; избира нов провинциален комитет. Също така разглежда предложенията и докладите, идващи от клубовете, взема решения относно тези, които са в компетенциите му, и препраща към ЦК тези, които не са.

По останалите въпроси, например правата и задълженията на членовете на Обществото, уставът от 1909 г. не се различава много от предходния. Все пак има някои малки промени, най-вече що се отнася до премахването на някои ритуали, напомнящи за конспиративния характер на „Единение и напредък“ от месеците преди революцията, например церемонията по приемане на нови членове и клетвата. Трябва да се спомени и че рекрутирането на нови членове вече не става изключително чрез лични връзки, напротив –

всеки, изявил желание, може да бъде приет, но след проверка на качествата и репутацията му.

Уставът на партия „Единение и напредък“⁵¹

Според този документ начело на партията се учреждава изпълнителна комисия (*heyet-i idare*), включваща един шеф (*reis-i evvel*), четирима помощник-шефове (*reis-i sânî*), двама секретари (*kâtip*), двама администратори (*ida memuru*) и един ковчезник (*veznedar*), избирани от събранието на партията с мандат от три месеца (чл. 2). Изпълнителната комисия насрочва общите събрания на партията и определя дневния им ред (чл. 4 и 8) и преговаря за съвместни действия с представителите на други партии (чл. 10). Решенията за последното, а също така и за приемането на министерски постове от някой член на партията и други отношения с властта се определят от общото събрание на партията (чл. 10, 11 и 14).

И така, за около година и половина вътрешната организация на Османското общество „Единение и напредък“ извървява дълъг път. От тайно общество то

51 Meclis-i Meb'usan-ı Osmanide müteşekkil İttihat ve Terakki Fırkasının nizamname-i dahilisi (Устав на партия „Единение и напредък“, представена в османското Народно събрание) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 80-81. Уставът е приет на конгреса на Обществото, проведен през есента на 1909 г. и е публикуван във в. Tanin на 12 юни 1909 г.

придобива все повече облика на модерна за времето си масова политическа партия с активен партиен живот, изразен в редовните събрания и дискусии по всички нива на йерархията си, с разнообразни дейности по пропагандата на политическата си програма и „политическото просвещаване“ на народа чрез клубовете си и, не на последно място, с централизирана организация, способна да мобилизира електората ѝ по време на избори⁵². Само че наред с това Обществото създава Политическа партия „Единение и напредък“, с цел да не поема политическата отговорност за управлението на империята и в същото време да продължава да му влияе задкулисно⁵³.

***Уставът от 1911 г.*⁵⁴**

Между събитията от април 1909 г. и есента на 1911 г. за Османската империя се установява известно спокойствие. Чрез осъществените през август 1909 г. конституционни промени центърът на властта в империята се пренася в Парламента⁵⁵. Използвайки

52 Кратко, но съдържателно описание на функциите на една модерна по това време партия в Scarrow, S. The Nineteenth-Century Origins of Modern Political Parties: The Unwanted Emergence of Party-Based Politics – Handbook of Party Politics. Katz, R., W. Crotty (ed.). Trowbridge, 2006, с. 16.

53 История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.), с. 609-610.

54 1911 Kongresinde Düzenlenen Nizamname (Уставът, променен на конгреса от 1911 г.) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 83-99. Документът е публикуван в Солун през 1911 г.

55 История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.), с. 607.

изкуствено създадената партия „Единение и напредък“, Обществото влияе върху законодателната дейност на Парламента и политиките на правителствата.

В тази обстановка на конгреса от есента на 1911 г. се приемат промени в устава на Обществото. В организацията са направени някои размествания – начело продължава да е ЦК, последван от провинциалните комитети във вилаетите и автономните санджаци. В санджакските центрове обаче се установяват провинциални комитети за сметка на клубовете, които са вече само в централните на казите и нахиите и в селата. Йерархията става по-сложна: селските и нахийските клубове са подчинени на клуба на центъра на казата, в която се намират, казийските клубове – на санджакския провинциален комитет, санджаците – на вилаетския провинциален комитет, вилаетите – на ЦК (чл. 4 и 5). Важна добавка в устава е функционалното разделение на организацията на Обществото, според която тя бива два вида: социална и политическа (чл. 2). Под първото се има предвид всички досегашни структури (най-вече клубовете), занимаващи се със социални дейности, а именно грижите за просвещението и образованието на османците, благотворителните дейности и т.н. (чл. 3 и 8). Под второто се има предвид изборните комитети (*heyet-i intihabiye*)⁵⁶, занимаващи се с организацията на предизборната пропаганда и мобилизирането на електората по време на избори. Те са зачислени към всички звена на Обществото – ЦК, провинциалните

56 Те не се споменават никъде в предходните два устава.

комитети, клубовете – и техните задължения са определени със специален правилник (чл. 2 и 7).

Предвидени са някои промени за ЦК. Броят на членовете му нараства на 12 души (чл. 10). ЦК управлява и новосъздадените изборни комитети; управлява също така и всички недвижими собствениности на Обществото (чл. 23 и сл.). Регулирани са връзките между Обществото и партията „Единение и напредък“, осъществявани от ЦК. Така ЦК информира партията за „...най-необходимото за прогреса на Родината...“, а партията „...ще съобщава на ЦК за предприетите си начинания“ (чл. 37).

Уставът от 1911 г. определя изцяло нова процедура за избор на ръководствата на вилаетските провинциални комитети. Те са в състав от двама делегати (*murahhas*) и от 5-7 съветници (*müşavir*), служещи с мандат от една година. Вилаетските конгреси посочват ок. 20 души, от които ЦК избира необходимия брой съветници; делегатите са назначавани директно от ЦК (чл. 41). Същата е процедурата и за ръководствата на санджакските провинциални комитети, с тази разлика че делегатите и съветниците биват избрани от вилаетския провинциален комитет, на който санджакът е подчинен (чл. 51). Функциите на провинциалните комитети, вилаетски и санджакски, определени от устава от 1909 г. се запазват, но се добавят и нови – преди всичко дублиращи дейностите на клубовете в образованието, благотворителността, сформиранието на комисии и пр. (чл. 52 и 54).

Изпълнителните комисии на клубовете вече се

избират по подобен начин като ръководствата на провинциалните комитети. Събранията на клуба посочват 15 души, от които вилаетският провинциален комитет, в чиято юрисдикция се намира клубът, избира и назначава петима души за членове на изпълнителната му комисия (чл. 57). Макар и да е запазено постановлението от устава от 1909 г. в едно населено място по възможност да има само един клуб, на изключенията от това правило е обърнато голямо внимание, което свидетелства за нарастването на броя на клубовете (чл. 56).

Що се отнася до конгресите на Обществото, уставът от 1911 г. предвижда четири вида: санджакски (*liva kongresi*), вилаетски, Общ конгрес и Голям конгрес (*büyük kongre*) (чл. 95). Общият и вилаетските конгреси запазват функциите си от предходния устав с някои разлики, например споменатите промени в процедурата за избор за вилаетски провинциални комитети (чл. 98, 99, 108 и 114). Санджакските конгреси отразяват създаването на провинциални комитети в санджаците и поради това копират функциите на вилаетските конгреси (чл. 96 и 97). Големият конгрес се свиква преди избори и се занимава само с изготвяне на политическата програма на Обществото и стратегия за изборите (чл. 120 и 121). Участниците във всички конгреси числено нарастват, като освен делегати на отделните структури присъстват и представители на пресата, бюрократи от държавния апарат и др.

Уставът от 1911 г. свидетелства за ред промени в организацията на Обществото. Промяната в процедурите за избор на ръководства на провинциалните структури засилват контрола на ЦК. Създаването на изборните комитети и Големия конгрес, чиито функции са насочени преди всичко към създаване на условия за по-доброто представяне на „Единение и напредък“ в изборните надпревари, демонстрират желание за придобиване на облик на модерна партия, съревноваваща се за властта с другите политически партии чрез избори. В същото време обаче продължава разделението между Обществото и неговата партия в парламента. И не на последно място, в устава има много непреки свидетелства за увеличаването на членската маса на Обществото – не само увеличението на бройката на членовете на ЦК и провинциалните комитети, но и подробната регламентация на ситуациите, при които в едно населено място има повече от един клуб, а също така и „спускането“ на провинциалните комитети на ниво санджак, с което се цели облекчаването на функциите на вилаетските центрове.

1911-1913 г.

С настъпването на есента на 1911 г. Османската империя е връхлетяна от нова поредица от тежки удари. Най-напред, на 29 септември, Италия напада последната северноафриканска провинция на

империята – Либия. Невъзможността на „Единение и напредък“ да се справи с агресията на тази „велика сила“ става извор на негодувание срещу поддържания политически курс. В резултат на това на частичните избори в Истанбул опозицията в лицето на Партията на свободата и съгласието (*Hürriyet ve İtilaf Fırkası*) извоюва победа⁵⁷. В тази ситуация ръководството на „Единение и напредък“ решава, че най-добрият избор е да разпусне Народното събрание и да организира нови избори⁵⁸. Те са проведени в началото на 1912 г. и са спечелени от „Единение и напредък“ с разгромна победа, постигната благодарение на добре организираната партийна машина на Обществото⁵⁹. Този успех обаче е краткотраен, тъй като предизвиква намесата на военните, недоволни от нарастващото влияние на „Единение и напредък“. На 17 юли удобното за Обществото правителство на Саид паша е свалено, а на 5 август Народното събрание е разпуснато⁶⁰.

До края на годината „Единение и напредък“ остава

57 Shaw, S. J. Цит. съч., с. 289-291; Tunaya, T. Z., Цит. съч., с. 271.

58 За претекст е използван чл. 35 от конституцията, според който ако между Парламента и някой от министрите възникне спор, султанът може да разпусне Парламента или да пожелае смяната на министъра. Kanun-u Esasi – Gözübüyük, A. Ş., S. Kili. Türk Anayasa Metinleri, 1808-1980. Ankara, 1982, с. 31. Повод е намерен лесно и Парламентът е разпуснат на 12 януари 1912 г.

59 А също така и поради използването на не съвсем законни средства, поради което изборите са останали в паметта на съвременниците със звучното наименование „сопаджийските избори“ (*sopalı seçim*). История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.), с. 617.

60 Shaw, S. J. Цит. съч., 291-292.

в опозиция. На конгреса му, проведен през септември 1912 г., разпускането на Парламента е разкритикувано като противоконституционно, но е взето решение да се изчака провеждането на избори⁶¹. Това очакване е напразно, тъй като през октомври започва Балканската война. Виждайки, че империята е водена към катастрофа, на 23 януари 1913 г. „Единение и напредък“ организира въоръжен преврат и сваля управляващото правителство. Създадено е широко правителство с участие както на членове на „Единение и напредък“, така и на опозицията. Ала през юни, след няколко разкрития за планирани атентати срещу видни дейци на Обществото, опозицията е смазана и впоследствие забранена⁶². Така „Единение и напредък“ налага еднопартийна диктатура, която ще продължи до края на 1918 г.

Уставът от 1913 г.⁶³

На проведения през септември 1913 г. конгрес е приет устав, предвиждащ дълбоки промени в съществуващата организация на „Единение и напредък“. Най-напред е сложен край на разделението между Общество и партия. Обществото „Единение и напредък“

61 İttihat ve Terakki Kongresinin Mukarreratı (Решенията на конгреса на „Единение и напредък“) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 103-106. Документът е публикуван във вестник Tanin на 8 октомври 1912 г.

62 История на Османската империя. Мантран. Р. (ред.), с. 623-625.

63 1913 Kongresinde Kabul Edilen Nizamname (Уставът, приет на конгреса от 1913 г.) – Tunaya, T. Z. Цит. съч., с. 110-118.

е обявено за политическа партия, чиято цел е да изпълни политическата си програма чрез победа в изборните надпревари (чл. 1 и 2). Партията се управлява от Общо събрание (*meclis-i umumî*). В провинцията партията е представена от провинциалните комитети (*heyet-i merkeziye*), установени в санджакските центрове и обединяващи дейността на изпълнителните комисии (*heyet-i idare*), които са основата на организацията.

Към Общото събрание се учредяват един Централен комитет (*merkez-i umumî*) и един Секретариат (*kâtib-i umumî*). Общото събрание включва членовете на Централния комитет и Секретариата, министрите, членове на партията, и членове по избор. То заседава веднъж месечно под председателството на партийния шеф (*reis-i umumî*) и управлява всички дела на партията: определя кандидатите за народни представители, преговаря с други политически сили, контролира организацията на партията и др. (чл. 4, 5, 6 и 7).

Централният комитет (ЦК) е в състав от 9 души. Той е изпълнителният орган на Общото събрание и се занимава с управлението на структурите на партията и създаването на нови, осъществяването на комуникациите между тях, назначаването на секретари (*kâtib-i mes'ul*) в провинциалните комитети, управлението на финансовите дела на партията и др. (чл. 9). Към ЦК се запазва предвиденият и в предходните устави Инспекторат, натоварен с контрола на партийната организация (чл. 43 и 44). Секретариатът пък води документацията на Общото събрание и е единствен тълкувател на устава

(чл. 8).

Шефът на партията, ЦК и членовете по избор в Общото събрание се избират с едногодишен мандат от Общия конгрес на партията (*Umumî Kongre*). Членовете на Секретариата се назначават без мандат от шефа на партията (чл. 10, 11 и 52).

Във всеки санджакски център се установява по един провинциален комитет в състав от един секретар (*kâtib-i mes'ul*), назначаван, както се спомена, от ЦК, и от 4 до 6 членове, избирани от санджакския конгрес (*sancak kongresi*) (чл. 14, 15 и 16). Членовете на комитета служат с мандат от една година (чл. 52). Провинциалният комитет заседава веднъж седмично. Той изпълнява надлежно разпоредбите на ЦК, събира приходите на партията и предава определена част на ЦК, рекрутира нови членове, създава стратегии за по-добро представяне на изборите и др. (чл. 18). Секретарят има и свои собствени задължения: информира ЦК за случващото се в санджака и дейностите на провинциалния комитет, назначава кореспондентите (*muhabirler*), организира партийните митинги и манифестации и др. (чл. 17).

Всеки санджак се дели на райони (*semtler*), като във всеки район има по една изпълнителна комисия. Тя включва един асистент (*muavin*) и четирима членове, избирани за една година от членовете на партията в района. Комисията изпълнява заповедите на провинциалния комитет, комуто е подчинена, рекрутира нови членове и ги „...организира по време на избори“, събира приходите от членски внос и ги предава на провинциалния комитет.

Асистентът поддържа връзка с провинциалния комитет и информира секретаря му за случващото се в района (чл. 19, 20 и 21). Уставът предвижда и възможност в даден район да бъде изпращан кореспондент (*muhabir*), назначаван от секретаря на провинциалния комитет (чл. 22). Неговите функции дублират тези на изпълнителните комисии (чл. 23), така че кореспондентите най-вероятно биват изпращани в районите, където тепърва предстои изграждането на партийни структури.

Конгресите на партията са два: Общият и санджакските конгреси. Общият конгрес се събира всяка година на 18 септември и на него взимат участие членовете на Общото събрание, членовете на Инспектората към ЦК, секретарите на партията, делегатите на санджакските конгреси, сенаторите и народните представители на партията и представители на вестниците, свързани с партията. На Общия конгрес се съставят и променят политическата програма и уставът на партията, разглеждат се финансовите ѝ дела, избират се нови членове на Общото събрание и ЦК (чл. 27 и 32). Санджакските конгреси също се свикват всяка година, но на 16 май. В тях участват секретарят на провинциалния комитет, асистентите, кореспондентите и по един делегат за всеки район (чл. 33). Санджакските конгреси разглеждат годишния отчет за приходите и разходите на провинциалния комитет, изготвят доклад до Общия конгрес относно условията в санджака, подготвят програми за благоустройството и хигиената в общините на санджака, обсъждат предложенията на

казите за вилаетските съвети (*meclis-i umumi-i vilayet*)⁶⁴, избират членове на провинциалните комитети и делегати за Общия конгрес и общите събрания на вилаетите (чл. 34).

Общите събрания на вилаетите (*meclis-i müsterek*) се провеждат в централния санджак на всеки вилает. В тях участват секретарите на провинциалните комитети във вилаета и делегатите на санджакските конгреси. Общите събрания на вилаетите изготвят програми относно икономиката, образованието и благоустройството, по които ще се водят представителите на партията във вилаетските съвети (*meclis-i umumi-i vilayet*) (чл. 36).

По въпросите за финансите на партията и правата и задълженията на членовете ѝ новият устав повтаря в общи линии разпоредбите на предходния. Има обаче някои любопитни, но и показателни добавки, например създаването на професионални и работнически клубове, спортни клубове по езда, стрелба, туризъм и пр. (чл. 73 и 74), а също така и задължението народните представители на партията да посвещават поне 1/3 от отпуските си за посещения на районите, от които са избрани, за да организират партийната пропаганда (чл. 63).

64 Става дума за вилаетските съвети, учредени чрез Кодекса за вилаетската администрация от 1870 г. Тези съвети определят и контролират дейностите на общинските власти. Вж. Shaw, S. J. Цит. съч., с. 94-95.

Уставът от 1913 г. прави организацията на „Единение и напредък“ по-семпла, но и по-стройна. Премахнати са някои междинни звена като вилаетските провинциални комитети и вилаетските конгреси, йерархизирането между нахийските и селските клубове и пр. Основен посредник между ръководните органи на партията и основните клетки на организацията (районите) стават санджаците, което осигурява по-директен контакт между двете звена. От особено важно значение е ликвидирането на разделението на партия и Общество. В същото време организацията на „Единение и напредък“ остава силно централизирана. И още нещо. Забелязва се все по-близко взаимодействие между партийните органи и органите на държавната власт и то на ниво общини – показателни са задълженията на санджакските конгреси и общите събрания на вилаетите да изготвят благоустройствени и др. програми за общинските власти. Наред с това организирането на различни клубове, професионални и спортни, демонстрират все по-голямото място, което партията „Единение и напредък“ заема в живота на обикновените хора.

Заклучение

Между 1907 и 1913 г. Османското общество „Единение и напредък“ се променя из основи. В началото на разглеждания период то притежава тайна, революционна и полувоенна организация, работеща чрез насилие и конспиративни методи. След революцията

Обществото придобива основните черти на една модерна масова политическа партия, но в същото време създава паралелната структура на ПП „Единение и напредък“, за да я използва като параван. Едва през 1913 г. това удобно разделение е премахнато и Обществото става de jure политическа партия, тъй като вече е обсебило цялата власт в империята, наложило е еднопартиен режим и няма нужда да се крие от отговорност. Нещо повече. Към 1913 г. „Единение и напредък“ вече е в тясна симбиоза с държавните институции от най-високо до най-ниско ниво; в същото време чрез спортните и професионалните си клубове партията вече не се ограничава само до политиката, но влиза и в ежедневието на обикновените хора – нещо твърде характерно за тоталитарните партии, появили се по-късно през века.

Използвана литература:

Общи съчинения:

История на Османската империя. Мантран, Р. (ред.). С., РИВА, 1999

Садулов, А. История на Османската империя. В. Търново, Фабер, 2000

Karal, E. Z. Osmanlı Tarihi. Cilt IX: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918). Ankara, Türk Tarih

Kurumu Yayınları, 1999

Lewis, B. The Emergence of Modern Turkey. New York, Oxford University Press, 1968

Shaw. S. J., E. K. Shaw. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975. New York, Cambridge University Press, 2002

Tunaya, T. Z. Türkiye'de Siyasal Partiler. Cilt I: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918. İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988

Статии:

Scarrow, S. The Nineteenth-Century Origins of Modern Political Parties: The Unwanted Emergence of Party-Based Politics – Handbook of Party Politics. Katz, R., W. Crotty (ed.). Trowbridge, 2006, с. 16-24

Swenson, V. R. The Military Rising in Istanbul, 1909 – Journal of Contemporary History, Vol. 5, № 4, 1970, с. 171-184

Извори:

Kanun-u Esasi (Османската конституция от 1876 г.) – Gözübüyük, A. Ş., S. Kili. Türk Anayasa Metinleri, 1808-1980. Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982

(Следните документи са публикувани в Tunaya, T. Z.

Türkiye'de Siyasal Partiler. Cilt I: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918. İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, с. 39-118. За удобство документите са подредени по годината, в която са датирани.)

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İlk Beyannamesi (Първата прокламация на Османското общество „Единение и напредък“) (1889 г.?)

„Osmanlı Hürriyet“ ve „Terakki ve İttihat“ Cemiyetlerinin Birleşmelerini Saptayan Metin (Текстът, определящ обединението на обществата „Османска свобода“ и „Напредък и единение“) (1907 г.)

Birinci Jön Türk Kongresini (1902) Takiben Pariste Kurulan „Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti“ Nizamnamei Esasisi (Устав на Османското общество „Напредък и единение“, основано в Париж след Първия младотурски конгрес (1902 г.)) (1907 г.)

Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Teşkilât-ı Dahiliye Nizamnamesi (Устав на вътрешната организация на Османското общество „Единение и напредък“) (1908 г.)

1908 Kongresi Kararları (Решенията на конгреса от 1908 г.) (1908 г.)

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi (1909) (Устав на Османското общество „Единение и напредък“) (1909 г.) (1909 г.)

Meclis-i Meb'usan-ı Osmanide müteşekkil İttihat ve Terakki Fırkasının nizamname-i dahilisi (Устав на партия „Единение и напредък“, представена в османското Народно събрание) (1909 г.)

1911 Kongresinde Düzenlenen Nizamname (Уставът, променен на конгреса от 1911 г.) (1911 г.)

İttihat ve Terakki Kongresinin Mukarreratı (Решенията на конгреса на „Единение и напредък“) (1912 г.)

1913 Kongresinde Kabul Edilen Nizamname (Уставът, приет на конгреса от 1913 г.) (1913 г.)

and Progress evolves from secret, revolutionary and semi-military organization operating mainly through violence and conspiratorial methods, towards modern mass party striving for power throughout democratic elections. The publication aims to acquaint the reader with the most major moments of this evolution: the structural changes; the difficult way to legality and the abandonment of the violent and conspiratorial practices; the growth of the rank and file and the creation of special structures for their mobilization in times of elections; etc. Some trends that show the similarities of the organization of the Committee with the organizations of the totalitarian parties that appeared later in the twentieth century are also considered.

THE INTERNAL ORGANIZATION OF THE OTTOMAN COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS 1908-1913

Nikola Rakovski

The publication examines the evolution of the internal organization of the Ottoman Committee of Union and Progress in the period from 1908 till 1913 based on its statutes from this period. Four different stages of the evolution of the Committee have been explored: before the Young Turk revolution in 1908; after the crushing of the revolt in Istanbul in April 1909; 1911 and finally 1913 when the Committee imposes single-party system in the empire. In the described period the Committee of Union